

Dutkansearvi dieđalaš áigečála

Nr. 1/2019

Almmustahti / Publisher

Sámegiela ja -kultuvrra dutkansearvi

Doaimmahan / Editors

Hanna Outakoski, Pigga Keskitalo, Inker-Anni Linkola-Aikio &
Marja-Liisa Olthuis

ISSN 2489-7930

Giellaealáskahttima vejolašvuodát

Jussi Ylikoski
Oulu universitehta

Artihkkala fáddán leat giellaealáskahttima vejolašvuodát. Váldogažaldahkan lea dat, mii giellaservodagaide ja giellavuogádagaide dáhpáhuvvá dalle, go giellaealáskahttindoaimmat menestuvvet earenoamáš bures. Artihkal guorahallá earenoamážit golbma giela – hebreá-, anáraš- ja haváijagiela – ealáskahttima ja ealáskeami. Guorahallon gielaid historjját čájehit, ahte giellaealáskahttimis dahjege giellamolsuma jorgaleamis eai loahpaloahpas gávdnu jur makkárge prinsihpalaš ráját. Giellaealáskahttin lea váttis muhto ii veadjemeahttu bargu, iige leat dárbu atnit ovttaga ealáskahtton giela imašin, nu mo dávjá gullo. Gielat eai dattetge eale rievddakeahtta, ja earenoamážit dalle go giellaealáskahttima ulbmilin lea lasihit giela absoluhtalaš hálliidlogu, mánát, nuorat ja rávesolbmot geavahišgohtet ođđa giela ođđa láhkai go ovddit buolvvat, ja ealáskahtton giellaservodat šaddá ođđalágan servodahkan. Dákkár dieđut veahkehit maidái sin, geat barget ovdamearkka dihte sámegielaide ealáskahttimiin ja gáhttemiin, ráhkkanit buorebut dasa maid menestuvvan giellaealáskahttin sáhtta mielddisbuktit giellavuogádagaide.

Fáddásánit: giellaealáskahttin, giellamolsum, hebreagiella, anárašgiella, haváijagiella

Artikkelin aiheena ovat kielen elvytyksen mahdollisuudet. Pääkysymyksenä on se, mitä kieliyhteisöille ja kielijärjestelmille tapahtuu silloin, kun elvytystoimet menestyvät erityisen hyvin. Artikkelin käsittelee erityisesti kolmen kielen – heprean, inarinsaamen ja havaijin – elvytystä ja elpymistä. Tarkasteltujen kielten tarinat osoittavat, että kielen elvytyksellä eli kielenvaihdon kääntämisellä ei ole loppujen lopuksi juuri minkäänlaisia periaatteellisia rajoja. Kielen elvytys on vaikea, mutta ei mahdoton tehtävä, eikä yhtään elvytettyä kieltä ole tarpeen pitää ihmeenä, kuten usein kuullaan. Kielet eivät kuitenkaan elä muuttumatta, ja etenkin silloin kun elvytyksen tavoitteena on lisätä kielen absoluuttista puhujamäärää, lapset, nuoret ja aikuiset ryhtyvät käyttämään

uutta kieltä toisella tavalla kuin aiemmat puhujapolvet, ja elpyneestä kieliyhteisöstä tulee uudenlainen kieliyhteisö. Tieto tästä auttaa myös esimerkiksi saamelaiskielten elvytyksen ja huollon parissa työskenteleviä valmistautumaan paremmin siihen, miten menestyksenkäs elvytys voi vaikuttaa kielijärjestelmiin.

Asiasanat: kielen elvytys, kielenvaihto, heprea, inarinsaame, havaiji

Álggahus

Gielaide ealáskahttin dahjege giellaealáskahttin lea guovddáš oassi sámegeielaid ja mángga eará unnitlogugiela dálá eallimis. Mángasat eai liikká várra dieđe, maid Albert Einstein lea čállán giellaealáskahttima birra. Su mii eat láve jurddašit dán oktavuodas, muhto son beroštii maiddái servodagain. Son lei maid juvddálaš. Jagi 1929 Einstein čálii Manchester Guardian -aviissa lohkkiiide juvddálaččaid ja arábaid gaskavuodaid birra, ja dan birra maid juvddálaččat ledje ožžon áigái Palestiinnás:

Go olmmoš oaidná eandaliige dan, mo oahpahuovuogádat lea šaddan ollit mánáidgárddiid rájes gitta universitehta rádjai Biibbala gillii – makkár áiccadeaddji, su duogázis dahje oskkus beroškeahtá, sáhtá orrut heammástuvakeahtá dan imašlaš joksosa ja measta badjelolmmošlaš ángirvuoda magiija dihte? (Albert Einstein jagi 1929; čálii jorgalus)¹

Mii lei dáhpáhuvvan, ja manin maiddái dakkár olmmoš go Einstein lei hilgon dieđalaš, analyhtalaš čilgehusaid ja atnán makkár nu historjjálaš proseassa imašlaš ja govvidan dan nu eahpedieđalaš tearpmain go magiija? Einstein lei oaidnán, mo Palestiinnái lei su eallima áigge ihtán odđa giella, hebreagiella, mas ii lean leamaš oktage eatnigielhállidalle go son ieš lei riegádan vihttalogi jagi ovdal, jagi 1879.

Dán čállošis guorahalan earret eará hebreagiela historjjá, ja giellaealáskahttima obalohkái. Čálloša fáddán leat giellaealáskahttima vejolašvuodát, earenoamážit sáni

¹ «[W]hen one (...) sees (...), above all, the growth of an educational system ranging from the kindergarten to the university, in the language of the Bible – what observer, whatever his origin or faith, can fail to be seized by the magic of such amazing achievement and of such almost superhuman devotion?» (Einstein 1931 [1929]: 75–76).

vejolašvuohhta positiiva mearkkašumis: Guorahallama fokus lea das, mo sáhttá geavvat dalle go giellaealáskahttin lihkostuvvá dahjege giella ealáskahtto dan láhkai, ahte servodat lea uhcit eanet duhtavaš ealáskahttima bohtosiidda. Čuovvovaš kapihttalis 2 meroštalan ja ráddjen dán čállosa fáttá ja guovddáš doahpagiid. Dan maŋŋá kapihttalis 3 guorahalan gielaid maid anán dihto láhkai buoremus ovdamearkan giellaealáskahttima vejolašvuodain. Loahpas kapihttalis 4 digaštalan iežan fuomášumiid mearkkašumi sihke gielladiehtagii ja servodagaide, mat háliidit ealáskahttit iežaset gielaid sihke Sámis ja eará guovlluin.²

Guorahallama duogáš

Gielaid ealáskahttima dutkit atnet dehálažžan sihke ovttaskas olbmuid ja olles servodaga perspektiivvaid giela ealáskahttimii, ja sii dutket giellaealáskahttima dábálaččat sosiologalaš ja psykososiologalaš geahččanguovlluin. Gielladiehtaga siskkobealde dákkár dutkit ja sin dutkamušat gullet lagamustá sociolingvistihkkii. Nuppe dáfus stuorra oassi akademalaš teavsttain mat leat čállojuvvon giellaealáskahttima birra gullet heiveheaddji gielladiehtagii ja sáhttet karakteriserejuvvot muhtunlágan iešveahkkegirjjálašvuohthan, dego dakkár girjjiid go *How to keep your language alive* (Hinton ja earát 2002) ja Как и зачем сохранять языки народов России? ('Mo ja manin seailuhit Ruošša álbmogiid gielaid?'; Zamjatin ja earát 2012) namat njuolggá mitalit.

Giellaealáskahttin lea maŋimuš jagiid šaddan dan mađe dábálaš dutkansuorgin gielladutkiid ja unnitloguálbmogiid árgabeaivválaš eallimis, ahte ii oro gávdnomin dárbu čilget dán áigečállaga lohkkiide vuodđoáššiid das, *mo* seailuhit dahje ealáskahttit gielaid, ja vel unnit dan birra, *manin* máilmmi gielalaš ja kultuvrralaš diversitehta galggašii seailut (dáid gažaldagaid birra gč. maid Grenoble & Whaley 2005 ja sámegielaid olis omd. Olthuis ja earát 2013; Rasmussen 2013). Mun inge áiggo ovdanbuktit in boares inge ođđa statistihkaid das, galle áitojuvvon giela máilmmis dál gávdnorit,

² Dán čállosa vuodđun leamaš seammanammasaš sáhkavuorru giella- ja ruvkedoaimmakonferánsas «Barents Indigenous 2050 – impacts of our footprints» UiT Norgga árktalaš universitehtas guovvamánu 5. beaivve 2015.

dahje árvalusaid das, man galle ges čuođi jagi geahčen, muhto máhcan dán gažaldahkii mañnelis. Dán guorahallama váldogažaldahkan lea baicce dat, makkár boahhteáiggi vejolašvuodát leat *gielain*, dalle go ovttaskas olbmot ja servodagat ealáskahttigohtet iežaset gielaide ja dan seammás iežaset identitehtaid ja kulturárbbiid muđui. Makkár giellaservodagat dalle sáhttet šaddat? Makkárin sáhttet gielat ieža šaddat – makkár sátnevuorkkát ja grammatihkat dain bohtet leat ja leatgo dat áiggi mielde šat rivttes, álgoálgosaš gielat ollege? Makkár ráját ealáskahttimis leat? Goas giellaealáskahttima sáhtta gohčodit imašin?

Dákkár gažaldagat leat dán rádjai ožžon hui unnán fuomášumi, vaikko dieđut gielaide vejolašvuodaid birra sáhttet dieđus muitalit, makkár vuordámušaiguin gielaide gánneha ealáskahttit obalohká. Sullii áidna teorehtalaš viggamuš dán guvlui lea Zuckermann ja Walsh (2011) hutkan doaba *revival linguistics* dahjege *moriiduslingvistihkka*, mii galgá leat dutkansuorgi mii systemáhtalaččat analysere earenoamážit ealáskahttinproseassaid maid ulbmilin lea váldit atnui gielaide mat eai šat hállojuvvo ollege. Soai eaba dattetge buvttet ovdan oppalaš generaliseremiid, muhto geavaheaba hebreagiela historijá ovdamearkan mii sáhtášii veahkehit earenoamážit Austrália álgoálbmogiid moriidahttit iežaset gielaide.

Máilmmi sullii čieža duhát giela ja daid eallindilit leat hui iešguđetláganat. Go hállat man beare giela ealáskahttima birra, de dalle lea sáhka das, ahte olbmot rahčet dan ovdii, ahte giela ja olles etnolingvisttalaš joavkku dilli šattašii buorebun dan láchkai mii galggašii leat relevánta aiddo dien giela ja dien servodaga olis. Doaba *giellaealáskahttin* sisttisoallá dás buotlágan doaimmaid maid ulbmilin lea lasihit áitojuvvon giela geavaheami, ležžet dies miljovdna dahje logi hálli; dasa gullet maddái ovttaskas olbmuid ja servodagaid viggamušat ealáskahttit nu gohčoduvvon jápmán dahje oadđi gielaide main eai leat šat ollege eatnigielhállit. Molssaevttolaš namahus giellaealáskahttimii lea *giellamolsuma jorgaleapmi*, mii kánske eanet konkrehtalaččat govvida dákkár doaimmaid loahpalaš ulbmiliid: bissehit ja jorgalit diliid main dihto giela geavaheapmi lea dađistaga unnumin servodagas. Hui dávjá lea goittotge nu, ahte doaibmabijut giela ealáskahttima várás eai

njulgestaga jorgal giellamolsuma, muhto baicce geahččalit bissehit dan dan láchkai, ahte áitojuvvon giella ii bázahalaše váldoservodaga gielaide, muhto čuvošii áiggi ja geavahuvvošii ođđa domeanain dego mat davvisámegiella akademiijas ja ođđaáigásaš mediain.

Dán guorahallamis konsentrerren giellaealáskahttindoaimmaide mat leat ovdánan earenoamáš bures aiddo fal giellamolsuma konkrehta jorgaleaddjin. Nuppiid sániiguin lean válljen guorahallat gielaide, maid historjá buoremusat čájeha, mii dáhpáhuvvá dalle go servodaga giellamolsun duođaid jorggiha. Gielat mat hui čielgasit čájehit ahte giellamolsun lea jorgalan ođđa guvlui eai leat beare olu, ja vel unnit leat dieđut gielain main giellamolsuma ođđa hálti lea sihkkarit stáđásmuvvan. Dása orrot gávdnomin guokte váldosiva: giellaealáskahttin lea oalle váttis bargu ja dasa lassin dihtomielalaš giellaealáskahttin lea oalle nuorra fenomena. Ođđaáigásaš giellaealáskahttima beakkán álgolávkkiiide gullá máorigiel giellabesiid ásaheapmi jagi 1982 rájes, ja giellaealáskahttima teorehtalaš ja praktihkalaš dutkama geađgejuolgin atnet dávjá Joshua Fishman dutkamušaid main dovdoseamos lea su girji *Reversing language shift: Theory and practice of assistance to threatened languages* (Fishman 1991a).

Vaikko ovttaskas ealáskahtton gielaide dillet leat daninassii viehka bures dihtosis, de mu dieđuid mielde eai gávdno veardádalli guorahallamat mat geahččalivčče gávdat oktasaš váldolinnjaid das, mo menestuvvan giellaealáskahttin váikkuha gielaide – beroškeahhtá das, man heterogena duogážat iešguđetlágan sukseassamuitalusain leat. Dán teorehtalaš váldogažaldaga lassin čuovvovaš guorahallama eahpenjulges, praktihkalaš ulbmilin lea addit boahttevaš giellaealáskahttiide ja -plánejeddiide buoret áddejumi das, maid sáhttit jurddašit earret eará iešguđetlágan sámegeielaid boahteáiggi birra. Vaikko giellamolsuma jorgaleapmi orru dábálaččat gáibideamen ollu idealismma ja optimismma iige datge suige dáhkit menestuvvama, de konkrehta dieđut das, makkár ráját giellaealáskahttimis soitet leat – ja man guhkkinn dakkár ráját loahpaloahpas leat – sáhttet sávvamis veahkehit geavahit rájálaš resurssaid realisttalaččat, leaš dal barggu vuolde giella mas eai leat šat ollege dahje jur ollege hállit dahje omd. davvisámegiella,

mas leat gal ollu hállit, muhto maiddá ambišuvnnat šaddat ain stuorát ja viidát giellan mii galgá eallit maiddá árbevirolaš sámevuolluid ja -ealáhusaid olggobealde.

Čuovvovaččas guorahalan golmma iešguđetlágan ja iešguđet láhkai ealáskahtton giela historjjá. Čálus lea kvalitatiiva guorahallan, man materiála lean välljen strategalaččat. In ráddje iežan geahččanguovlluid giela sosiologalaš beliide, baicce guorahalan maiddá dan, mii dáhpáhuvvá gielaide – giellavuogádagaide – dalle go dat ealáskahttojit. Vaikko giellaealáskahttimii gullet measta álo maiddá viggamušat seilluhit ja ealáskahttit kultuvrraid, de kultuvrralaš aspeavttat báhcet eanáš dán guorahallama olggobeallái.³

Go giella ealáska

Máilmmis leat jođus duháhiid mielde doaibmabijut mángga iešguđetlágan giela ealáskahttima várás. Ovdamearkka dihte sámezielaid ovdii lea dahkkon ollu, ja lávet dávjá gullat sihke positiiva ja negatiiva signálaid das, guđe guvlui gielladilit leat mannamin. Orru goit gávdnomin dušše okta sámeigiella man birra leat mañimuš moattilogi jagi áigge gullon buorit sáгат mihá eanet go heajos ođđasat, ja gávdnojitge buorit ákkat dadjat, ahte earenoamážit dat giella lea ealáskan ođđa dássái. Aiddo dákkár gielaid lean välljen dárkilet guorahallama materiálan. Mu ovdamearkkat bohtet golmma nannámis: hebreagiella Ásia oarjeravddas, anárašgiella Suoma beale Sámis ja haváijagiella Jaskesábis Oseánias. Dát mearkkaša, ahte konsentreren gielaide mat leat leamaš ja eanáš osiin ain leat čielgasit áitojuvvon ja dain leat unnán hállit. Guorahallama olggobeallai báhcet omd. suoma- ja katalánagiella, mat leat politihkalaš sivaidd geažil leamaš vealahuvvon dilis 1800-logu Suomas ja Franco-áiggi Spánias, muhto eai dallege suige ollásit jávkamin. Nuppe dáfus lean guođđán dárkilet guorahallama haga maiddá omd. keltalaš manksa- ja kornagiela, maid ealáskahttin lea easka rašes álgomuttuin (gč. kapihttala 4.2).

³ Háliidan sierra fuomášuhttit iežan vásáhusain, ahte giellaealáskahttima teorehtalaš gažaldagaid guorahallan láve hui dávjá čuoččaldahttit kommeanttaid ja jorggihit vuordamušaid dan ektui *mo* gielaid sáhtášii buoremusat ealáskahttit. Dán problematihkkii leat maiddá dán čállosa ovdit veršuvnnaid lohkkat ja guldaleaddjit mángii čujuhan. Giellaealáskahttima deháleamos fáktorat leat dieđus hui dehálaš gažaldat ja sávan, ahte maiddá dat guorahallan sáhtta addit dasa ođđa vástádusaid ja geahččanguovlluid, muhto dat ii leat dán čállosa váldoulbmil. Váldoulbmilin lea nappo ohat vástádusa rabas, oppalaš gažaldahkii dan birra, mii dáhpáhuvvá – generála dásis – buotlágan gielaide dalle, go daid ealáskahttin menestuvvá dan mearkkašumis, ahte dat ožžot ollu ođđa hálliid ja domeanaid. Geavtlaš dásis ges vikkan buktit ovdan, maid dákkár dieđut sáhttet mearkkašit earret eará sámezielaid ealáskahttimii. Eará dehálaš geahččanguovllus lea giellaealáskahttima ulbmiliid, hástalusaid ja vejolašvuodaid guorahallan earret eará Harald Gaski (2015).

Hebreagiella

Hebreagiela historjá lea hui earenoamáš. Giellaealáskahttima olis sáhttit fokuseret dán oktavuodas dušše guovtti maŋimuš jahkeduháhii ja konstateret, ahte sullii guokte duhát jagi dassái hebreagiella lei áitojuvvon giella mii lei unnit ah' unnit anus beaivválaš giellan, vaikko dat lei juo duhát jagi leamaš juvddálaš oskkoldaga ja kultuvrra čálalaš giella. Ovdamearkka dihte Jesusa eatnigiella lei arameagiela, mii lei šaddan duon áigge Judea eanetlogugiellan. Ii leat dihtosis gii lei maŋimuš hebreagiela eatnigielhálli ja goas son elii, muhto dábálaš oainnu mielde jagi 200 mKr. sulaid. Dalle juvddálaččat ledje juo biedganaddan iešguđet guovlluide eret Palestiinnás, ja ain otná beaivve váldooassi juvddálaččain orrot diasporas miehtá máilmmi ja hállet iešguđetlágan gielaide, main dušše unna oasáš leat sin «iežaset» gielat (omd. Myhill 2004: 109–162; Wexler 2006).

Hebreagiella seillui goittotge juvddálaš servodagain rituála giellan, mii lei maid juvddálašvuoda bassi čállagiid giella. Dat geavahuvvui muhtun veardde maiddái eará čálalaš dujiid giellan, muhto ii njálmamálaš, beaivválaš gulahallangiellan iige suige eatnigiellan. Eurohpá juvddálaččaid čálalaš kultuvra vásihišgođii renesánsa easka 1800-logu álgo- ja beallemuttus, muhto dallege eai vuhtton makkárge mearkkat maid vuodul otná dili livččii sáhttán einnostit. 1880-logu álggus Ruoššas álge doarrádallamat juvddálaččaid vuostá, ja máŋga čuođi duháha ja maŋnelis máŋga miljovvna juvddálačča báhtaredje earret eará Amerihkkái, muhto unna oasáš fárregohte Palestiinnái mii lei dalle oassi Osmánaid riikkas.

Jagi 1881 Palestiinnái fárriga maid Eliezer Ben-Jehuda (Eliezer Jitzhak Perlman), 33-jahkásaš olmmái otná Vilges-Ruošša guovllus eret, ovttas eamidiinnis Deborain, gii dasto jagi 1882 riegádahtii Jerusalemas bártni, Ben-Zion Ben-Jehuda (maŋnelis Itamar Ben-Avi). Dán bearraša earenoamášvuolta lei dat, ahte váhnenguovttos leigga mearridan hállat mánnáseaskka dušše fal hebreagiela, vaikko soai iežage leigga vuosttáš olbmot geat ledje aiddo álgán hállat hebreagiela beaivválaš giellan. Dasa lassin lei áhčči

mearridan, ahte mánná ii oaččo oba gullatge eará gielaid ovdal go ieš hállagoahtá. Sudno mánná dasto bajásšaddagođii oalle fantásttalaš birrasis gos son ii beassan gullat eará go giela mii ii lean ovttage olbmo eatnigiella iige jur hállangiella muđuige. Nie son de áiggi mielde hállagođiige aiddo dan giela man lei beassan gullat ja oahppat, ja šattai vuosttaš olmmožin gii hálai hebreagiela vuosttaš giellan – dan maḥḥá go maḥimuš hebreagiela hállit ledje jápmán sullii 1700 jagi ovdal.

Govva 1. Ben-Zion Ben-Jehuda (Itamar Ben-Avi, 1882–1943), vuosttaš dálá hebreagiela eatnigielhálli. (Gáldu: Wikimedia.)

Govva 2. Eliezer Ben-Jehuda (1858–1922) ráhkadeamen sátnegirjji jagi 1912. (Gáldu: Wikimedia.)

Áiggi mielde Ben-Jehuda bearrašii riegádedje eanet mánát geat maid hebreastišgohte, ja Palestiinnái fárrejedje maid earát geat háliidedje geahččalit dan seammá. Dákkár olbmot ledje áinnas eanetlogu mielas hui eaḥpenormálat ja šadde bogostahkan ja bilkádušsan. Dása lassin Ben-Jehuda ja su láganat barge hui ollu hebreagiela ealáskahttima ovdii buot láhkai, seamma láhkai go otná giellaealáskahttit dahket: geavahedje giela njálmmálaččat ja čálalaččat nu olu go sáhtte, hutke dasa ođđa sániid, čohkkejedje daid sátnegirjin, oahpahedje giela earáide ja rahče oažžun dihte dasa bajit stáhtusa ja ođđa domeanid servodagas (omd. Chomsky 1957: 184–205, 231–244; Myhill 2004: 58–108).

Mii Ben-Jehuda bearrašá earenoamáš proševttas šattai? Otná Israela stáhtas leat badjelaš gávccii miljovna ássi. Bealli sis hállet hebreagiela eatnigiellan, muhto leat maid moadde

miljovna eará geat hállit dan nubbin giellan, ja hebreagiela hállit gávdnojit maiddái eará riikkain. Hebreagiella lea Israela eanetlogugiella, mii geavahuvvo sullii seamma láhkai ja seamma ollu go dárogiella Norggas dahje suomagiella Suomas. Hebreagiel skuvllain čohkkájit sullii miljovdna skuvlamáná. Mañnelis sin vurdet ovcci hebreagiel universitehta ja mángalogi allaskuvlla. Myhill (2004: 105) namuha árgabeaivválaš ovdamearkan, ahte kiinnálaš ja thaieanalaš guossebargiid oktasaš giella lea Israelas áinnas hebreagiella – árvideames seamma lunddolaččat go davviriikkalaš eanetlogugielat Davviriikkain. Hebreagiel lávlagat leat maid vuoitán Eurovision lávllagilvvohallama, ja olles njeallje gearde – dušše engelasgiella ja fránskkagiella leat leamaš stuorát vuoitit dain gilvvuin. Dákkár giellaealáskahttima sukseassamuitalusat eai gávdno eai gostege eará sajis, ja muhtumat atnetge hebreagiela muitalusa áidna duođaid čielga ovdamearkan das, mo giella sáhtta ealáskit (Walsh 2005: 306).

Vaikko dán čállosa ulbmilin ii leat identifiseret ja čilget giellaealáskahttima sosiologalas ja politihkalaš fáktoriid, de lea hui dehálaš fuobmát, ahte hebreagiella ii suige leat álgoálggus ealáskahtton Israela stáhta dihte iige dan bokte. Mearrideaddji lávkkit ealáskahttin dihte hebreagiela beaivválaš giellan, earret eará ruovttuid ja skuvllaid giellan, váldojedje 1880-logu rájes gitta vuosttaš máilmmesoađi rádjai – áigodagas, goas Palestiinná juvddálaččain eai lean makkárga politihkalaš autonomiija dahje servodatstruktuvra, mii livččii aktiivvalaččat dorjon ealáskahttima. Easka 1920-logu álggus ásahuvvui ng. Palestiinná brihttalaš mandáhtta, mas ledje golbma virggálaš giela: engelas- arábia- ja hebreagiella. Vaikko sentraliserejuvvon hebreagiel skuvlavuogádat ásahuvvui easka dalle, aiddo eaktodáhtolaš skuvladoaimmat ledje lámčán hebreagillii buori dili juo moaddelogi jagi. Spolsky (2009: 188–189) mielde hebreagiela ealáskahttindoaimmat ledje čielgasit rásseruhtasdási aktivistaid ja eaktodáhtolaččaid duohken vuosttaš vihttalogi jagi, ja jus ealáskahttima háliida juohkit oktageardánit vuolábeale rásseruhtasdási ja bajábeale hálddahusdási doaimmaide, de hebreagiela buohta hálddahusdási válldii čuđiid duháhiid hálliid giela ealáskahttima badjelasas easka jagi 1948, go Israela stáhta ásahuvvui.

Vel okta namuhanveara ovdamearka hebreagiela ealáskahttimis lea olmmoš, gean sáhtta atnit njulgestaga hebreagiela ealáskanproseassa personifikašuvdnan. Go hebreagiela vuosttaš eatnigielhálli Itamar Ben-Avi jámii 60-jahkásažžan 1943:s, gielas ledje easkka «dušše» sullii bealle miljovna hálli (Hoffman 2004: 193). Su maŋis báhce maid su vieljat ja oappát, ja okta sis lei oabbá Dola Ben-Yehuda Wittmann gii lei riegádan 1902:s, go su stuorravielja lei juo 19-jahkásaš. Dola Ben-Yehuda Wittmann ges jámii 102-jahkásažžan 2004:s, mii ii leat go 15 jagi dassái. Nuppiid sániiguin son lei olmmoš, gii riegádii ekseantralaš bearrašii mas mánáin lei eatnigiellan giella man ii oktage lean hállan 1700 jahkái, su viellja lei vuosttaš gii lei fas álggahan, ja go dát unnaoappáš dasto jámii 102 jagi maŋjelis, su bearraša ealáskahttineksperimentta boađusin lei otná Israel mas hebreagielas lea sullii seamma posišuvdna go dárogielas Norggas dahje suomagielas Suomas. Dán dihte ii soaitte leat imaš, ahte hebreagiela ealáskahttin hui dávjá adnojuvvo imašin.

Muhtumin gullojit kommeanttat, ahte dálá hebreagiella lea gáidán nu guhkás álgoálgosaš biibbalhebreagielas, ahte dat ii oba ánsás hebreagiela namahusa muhto baicce lea israelgiella, israelhebreagiella dahjege ivritgiella. Dálá hebreagiela hálliide leage váttis áddet dološ hebreagiela, ja dili sáhtta buohtastahttit dainna, mo dálá greikkagiela lea váttis áddet dološ greikkagiela, vaikko giela namahus livččiige seammá. Orru jáhkehahti, ahte dánlágan massiiva giellamolsun ja giela moderniseren mielddisbuvttášedje sullasaš stuorra rievdadusaid man beare gillii.

Anárašgiella

Dan maŋná go hebreagiela ealáskahttindoaimmat álggahuvvojedje 1800-logu loahpas, manne measta čuođi jagi ovdal go iešguđetlágan álgoálbmogat álge ealáskahttit iežaset gielaide danmađe systemáhtalaččat, ahte mis leat dárkilis dieđut das, mo ja goas ealáskahttin lea álggahuvvon ja makkár bohtosat das leat. Dovdoseamos pionearat álgoálbmotgielaide revitaliseremis leat Ođđa-Selánda máorit, geat álggahedje nu gohčoduvvon giellabesiid (*ngā Kōhanga Reo*) jagi 1982. Sin metoda guovddáš jurdda lea ng. immeršuvdna

(*immersion*) dahjege vuojuheapmi mas unna mánážat «vuojuhuvvojit» gillii man eai leat beassan ruovttus oahppat, go ovddit buolva lea juo massán giela mii dál galgá ealáskahttot. Sámis dát metoda gohččoduvvo giellalávgumin.

Giellabesiid bukte Sápmái vuos nuortalaččat geain lei *Ķiõllpie*'ss juo 1993:s ja ođđasit 1997:s, goas maiddái anáraččain álggahuvvui *Kielâpiervâl*. Anárašgielas ledje dan áigge dušše njeallje vuollel 30-jahkásaš hálli, guovtti bearraša mánát, muhto beannotlogi jagi mañnelis anárašgielas ledje juo badjel vihttalogi nuorra hálli (Pasanen 2004: 119; Olthuis ja earát 2013: 29–30). (Anárašgiela praktihkalaš giellabeassedoaimmaid birra omd. Pasanen 2004; Olthuis ja earát 2013: 48–52 ja gáldut doppe.)

Anárašgiella ii suige leat báhcán dušše giellabesiid giellan, muhto dat lea ealáskahtton buot vejolaš vugiiguin, vai giellageavaheapmi lassánivččii servodaga juohke dásis ja suorggis. Vuosttaš giellabeassemánát leat dál moaddelogijahkásaččat, ja anárašgiela domeanat leat bajásšaddan sin mielde: fágan ja oahpahušgiellan vuodđoskuvlii, Avvila logahahkii ja loahpas gitta alimus dássái universitehtii. Giella ii leat oahpahušvonn dušše mánáide, muhto maiddái rávesolbmuide, gielaset massán bulvii ja dasa lassin dakkáriidda, geat leat boahtán anáraččaid servodahkii olggobealde. Earenoamáš kreatiiva ja beaktilis rávesolbmuid oahpahanvuogi leat bienasta bitnii govvidan Olthuis ja earát (2013) girjjis, mii orru jođánit šaddan dehálaš metodagirjin giellaealáskahttiide miehtá máilmmi.

Vaikko juvddálaččaid ja anáraččaid historjját ja maiddái dálá servodagat leat dadjat juo ollásit iežasláganat, nu ahte daid illá sáhttá buohtastahttitge, de anárašgiela ealáskahttimis leat leamaš *gillii* čielgasit seammasullasaš čuovvumušat go hebreagielas: Dálá nuorra buolvva – ja boahttevaš boarrásiid – anárašgiella ii leat šat seammalágan go dat giella mii lei moaddelogi jagi dassái jávkamin. Vaikko anárašgielas leamaš guhká lagas oktavuoddat suomagielain ja dat vuhtto maiddái dan árbevirolaš gielas mii lea dokumenterejuvonn juo 1800-logus, de suomagiela váikkuhusat leat lassánan

ah' lassánan.⁴ Livččiige earenoamáš ođas, jus nie ii livčče geavvan. Seamma áigge go anárašgiela giellaplánejeaddjit ja -gáhttejeaddjit leat leamaš unnimustá seamma aktiivvalaččat go eará sámegielaide gáhttejeaddjit, sii eai leat dušše beare geahččalan sealluhit giela, muhto sii leat maid dihtomielalaččat diktán dan eallit ja rievdat. Hárjánan gielladárkkisteaddji kommentere giellagáhttema čuolmmaid pragmáhtalaččat: «ko tiätusoojijd kárttá jyehi tovváá tivvoođ, lii aggâ jo savâstâlškyettiđ kielâ normiimist já tast, mon čovgâdávtt puáris [noormâid] kalga nuávduđittid» (Olthuis 2009: 86). Gielladikšungirjji láidehusasge Morottaja (2007: 10) deattuha dan, ahte lea deháluht hálldat boastut dan sadjái go orrut hálakeahtta: «Pyereeb lii sárnuđ 'hyenes' kielâ ko ij sárnuđ ollágin.» Dehálaš ágga dákkár liberalismii leamaš dat, ahte eavttuhis normativitehta sáhtta álkít «dahppat» rašes giela ja loahpalaččat balddihit olbmuid geavaheames giela man leat rahčamiin ođđasit váldán atnui (Olthuis 2003: 576).

Haváijagiella

Austronesialaš giellabearrašii gullelaš haváijagiella lea anárašgiela láchkai ealáskahtton ođđa eallimii sullii ovttá buolvva áigge. Gáiddus sullot dego mat Kalaallit Nunaat, Islánda ja Fearasullot lávejit leat dovdosat das, ahte aiddo dakkár guovlluid homogena, ovttagielat servodagat nagodit buoremusat sealluhit iežaset gielaide viehka konservatiiva hámis. Seammá sáhtta lohkat maiddái austronesialaš gielaide gullelaš polynesialaš giellajoavkku birra, mas earret eará máori-, tahiti- ja haváijigielat hállojuvvojedje sullii duháta jagi sierranas suoloriikkain, maid gaskkat leat mánga duháha kilomehtera, muhto gielat daninassii seilo oalle seammaláganin guhkes áigodaga, man áigge ovdamearkka dihte germánalaš gielat leat rievdan mealgádit. Eurohpálaš kolonialisma rievdadii dattetge dili dramáhtalaččat ja jođánit. Eurohpálaččat – brihttalaš kapteaidna James Cook joavkkuinis – gávdne Haváijasulluid easka jagi 1778. Vaikko sullot eai rievtti mielde koloniserejuvvon seamma láchkai go mánga eará guovllut máilmmis, de eurohpálaččaid vehkiin Haváijasulluide ásahuvvui fargga oarjemáilmmi inspireren Haváija gonagasriika (1795–1893) man áigge sihke etnikkalaš haváijalaččat ja sin giella dađistaga masse dan posišuvnna mii dain álgoálggus lei. Lea dattetge fuomášaneavara, ahte Haváijas ledje

⁴ Dálá giela ja ovddit buolvvaid giela erohusat eai oro systemáhtalaččat dutkojuvvon, muhto erohusat vuhttojit čielgasit giela juohke dásis.

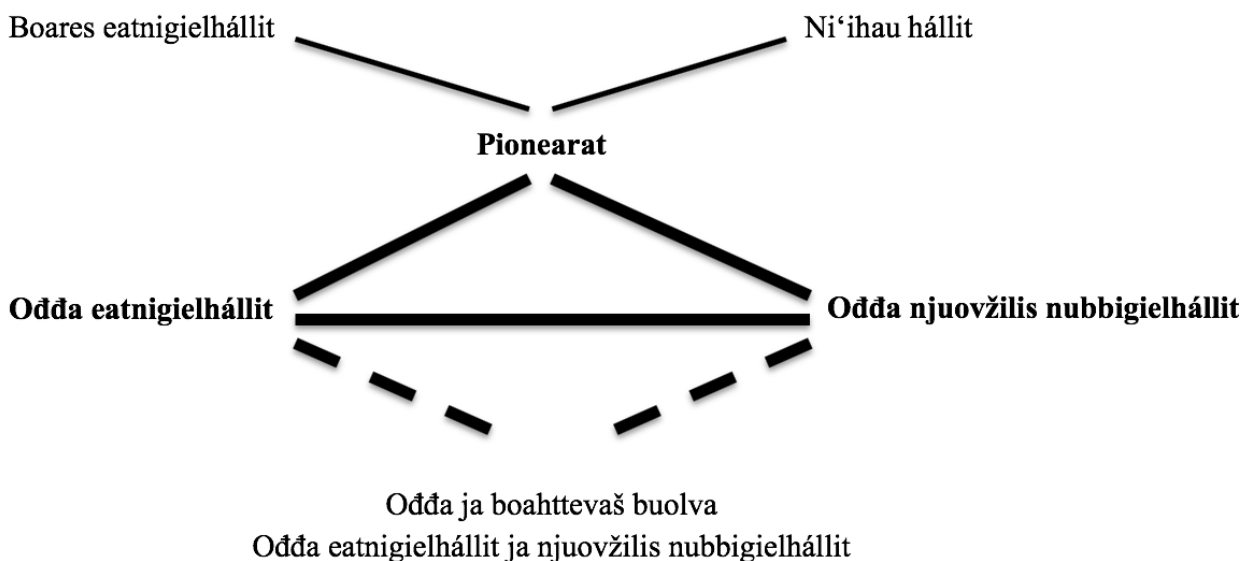
juo 1800-logu álggobealde haváijagiel aviissat ja skuvlavuogádat, ja báikkálaš giela vealaheapmi álggii easka maŋnelis. 1800-logu loahpas Haváijasullot ledje goittotge juo USA territorijja, mas haváijagiela geavaheapmi skuvlagiella lei gildojuvvon (Schütz 1994: 351–357). Ovttas massiiva sisafárreimiin ođđa giellapolitihkka dagahii dan, ahte giellaservodat unnui 1800-logu mielde sullii bealle miljovnnas dušše muhtun logi duháha hállái, ja 1900-logus giellamolsun joatkašuvai vel guhkkelii, nu ahte gielladilli lei 1980-logu álggus viehka lahka ovdamearkka dihte dalá anárašgiela. (Haváijagiela historjjá birra oppalaččat gč. earenoamážit Schütz 1994.)

Ođđasat jagis 1982 álggahuvvon máori giellabesiid birra gullogohte fargga sin fuolkeálbmoga luhtte, ja juo 1984:s Kaua‘i-sullo Kekaha gilázis álggahuvvui vuosttaš haváijagielat *Pūnana Leo*, «jietnabeassi». Haváijagiela eatnigielhálliid lohku lei dan áigge vuollel guokte duháha. Giella, mii vel moadde čuođi jagi árabut lei leamaš Haváijasulluid máŋga čuođi duháha ássi áidna giella, lei eallimin beaivválaš anus measta dušše beare ovttá priváhta sullos, Ni‘ihaus – stuorra eanetlohku etnikkalaš haváijalaččain ledje juo áigá molson giela engelasgillii. Haváijagiela eatnigielhállit ledje oalle boarrásat; vuolleahkásaš hállit ledje vuollel vihttalogis. Nubbi ja goalmát giellabeassi ásahuvvuiga čuoovvovaš jagi 1985. Dan maŋŋá álggahuvvojedje dađistaga vel eanet giellabeasit ja maiddái haváijagielat skuvlaoahpahuš, ja dál haváijagiela lea juo guhká sáhttán studeret gitta universitehtadásis. Moattilogi jagi siste hálliidlohku lea lassánan nu jođánit, ahte ealáskahtton haváijagiela hállit leat juo guhká leamaš ollu eanet go árbevirolaš giela hállit. (Grenoble & Whaley 2005: 94–101; Brenzinger & Heinrich 2013; ‘Aha Pūnana Leo.)

Brenzinger ja Heinrich (2013: 306–309) juohkiba haváijagiela otná hálliid njealji kategoriijai: árbevirolaš hállit leat sihke Ni‘ihau-sullo suopmana moaddečuođi hálli ja eará sulluid moaddeologi boares olbmo, ja ođđa hállit leat sihke vierisgielagat ja sii, geaidda haváijagiella lea eatnigiella, man leat oahppan váhnemiin geaidda haváijagiella lea nubbi giella (Govus 1). Maŋimuš joavkkus leat dál unnimustá seamma olu hállit go árbevirolaš haváijagielagiid joavkkuin, muhto váldooassi haváijagiela

hálliin leat badjel 5000 nubbingielaga. Vaikko dákkár joavku leat dattetge uhca minoritehtaš oassestáhtas, gos leat sullii 1,4 miljovna ássi ja oktasaš eanetlogugiella lea engelasgiella, de haváijagiela ovdáneapmi lea guhká adnon stuorra sukseassan, mii orru váilumin ovdamearkka dihte máoriin geat giellabeassemetoda álggus hutke (omd. Kawharu 2014). Ealáskahttima hástalussan lea leamaš dat, ahte dasa ii álggus gávdnon stáhtalaš ekonomalaš doarjja, ja barggu bohtosat leatge čilgejuvvon ovttaskas olbmuid áŋgirvuodain ja oskkáldasvuodain. Geavatlaš dásis dánge giela ealáskahttin lea gáibidan beaivválaš anu lassin ollu terminologijabarggu nugo mat ođđa sániid ráhkadettiin ja lonedettiin.

Haváijagiela ealáskahttinbargu ja dan mearkkašahti bohtosat leat dattetge mielddisbuktán maiddáigiellalaš hástalusaid. Vaikko eai ollu álbmogat leat nagodanealáskahttit gielaideaset seamma čielga bohtosiiguin, muhtumat leat eahpidan ahte ođđa haváijagiella lea báhcán skuvllaid giellan iige jur leavvan nuorra buolvva astoáigái, ja muhtumat gohčoditge dan «universitehtahaváijagiellan» (Wong 1999: 100; NeSmith 2012: 98). Dákkár namahus ii čujut dušše giela geavahanarenaide, muhto olles gillii, giellavuogádahkii, mas sihke grammatihka ja sátnevuorká leat earáláganat go árbevirolaš gielas.

Govus 1. Haváijagiela ealáskahttinlihkadusa oassálastitiipat Brenzinger ja Heinricha (2013: 309) mielde.

Giela rievdan gullá sihke nannosamos ja rašimus gielaide eallimii ja gusto earenoamážit ealáskahtton gielaide, maid sirdimis leamaš dávjá unnimustá ovttá buolvva guhkkosaš boatka. Haváijas erohusat árbevirolaš ja ealáskahtton giela gaskka leat dattetge šaddan nu stuorisin, ahte nuorra buolvva «universitehtahaváijagiella» lea gohčoduvvon maid «ođđahaváijagiellan» (eng. *Neo-Hawaiian*) man hálliin leat váttisvuodát áddehallat álgoálgosaš eatnigiela boarrásiiguin, dasgo sin giella spiehkkaš árbevirolaš gielas giela juohke dásis – jietnadeamis, cealkkaoahpas, sátnevuorkkás ja pragmatihkas (konkrehta ovdamearkkaid fállá omd. NeSmith 2009). Váldosivva dán dillái leamaš dat, ahte giellabeasse- ja skuvlamánáid oahpaheaddjit leat hállan haváijagiela nubbin giellan, ja mánát leat dasto oahppan engelasgiela báidnán jovssusgiela dainna čuovvumušain, ahte ođđa buolvva hálliid gielas váilot árbevirolaš giellaoahpa lassin maiddái ollu kultuvrralaš nyánsat mat leat dahkan árbevirolaš haváijagiela haváijagiellan. Vaikko vuosttaš ođđa hállit leat sirdášan dan dehálaš muddui ahte sin mánát, buot nuoramus buolva, leat oahppagoahtán giela vuosttaš giellan juo ruovttuineaset, de liikká sii ohppet «ođđahaváijagiela», mii lea hui earálágan go boarráseamos hálliid árbevirolaš giella. (Gč. earenoamážit Wong 1999; NeSmith 2009, 2012.) Haváijagiela lagašhistorjá čájeha, ahte eahpedábálaš jođánit lihkestuvvan ealáskahttin sáhtta rievdadit giela nu garrasit, ahte šaddá eahpečielggasin, galle giela oktiibuot leat šaddan ja seilon. Easka boahpteáiggis beassat diehtit, man muddui dálá giellavariánttat seilot ja suddet oktii (Govus 1).

Digaštallan

Giellaealáskahttimii guoskevaš girjjálašvuodas geardduhuvvojit dávjá iešguđetlágan fáktorat, mat buoridit giellaealáskahttima vejolašvuodaid. Dákkár fáktorat leat earret eará dat, ahte gillii gávdnojit dahje ásahuvvojit eksklusiiva domeanat ja dat, ahte servodat ieš ánggirit ja iešheanaláččat bargá iežaset giela geavaheami ovdii. Ovdamunni

dán barggus lea maid dat, ahte ealáskahttiin leat politihkalaš ja geavatlaš resurssat nugo mat giellalágat, persovnnalaš ja kollektiiva friddjavuohta, almmolaš ruhtadeapmi dahje iežaset ruđat. Giella boahhteáiggi mearridit vuosttažettiin ruovttut, mánáidgárddit ja skuvllat – dat, makkár giellaarenaid rávesolbmot láchčet mánáide. Badjelis ovdanbukton ovdamearkkat čielgasit nannejit boares dieđuid das, makkár doaibmabijuiguin ealáskahttin sáhtta lihkestuvvat. Hebreá-, anáraš- ja haváijagiella eai leat ealáskan dan dihte, ahte stáhtat dahje eará eiseválddit livčče dorjon ealáskahttindoaimmaid doarvái. Gávdnojit ovdamearkkat gielain, mat leat ožžon seamma olu dahje olu eanet ruđalaš ja politihkalaš doarjaga, muhto ealáskahttin ii leat lihkestuvvan. Kánske deháleamos oktasaš fáktor dán golmma giela ealáskahttimii lea leamaš dat, ahte olbmuin lea leamaš friddjavuohta bargat dan maid ieža leat háliidan.

Čuovvovaččas digaštalan bajábeale ovdamearkkaid ja eará dieđuid vuodul dan, maid sáhttit giellavuogádagaid ektui vuordit, go gielat ealáskahttojit. Loahpas geavahan iežan fuomášumiid veahkkin árvoštallat muhtun ulbmiliid ja áigumušaid, maid sámeagielaide boahhteáiggi plánejeddjiin ja eará giellaberošteddjiin lávet duollet dalle gullat.

Giellaealáskahttin ja giellarievdan

Ealli gielat rivdet olles áigge, ja aiddo giellarievdan leage leamaš universála vuodđun dasa, ahte giellaoahpalaš tradišuvnnat leat čuožžilan eai dušše Eurohpá, muhto maiddá India, Kiinná ja Arábia dološ sivilisašuvnnain (Itkonen 1991). Gielat, mat eai rievdda, leat ollásit jápmán gielat degomat sumeragiella, muhto maiddá seremoniála hebreagiella rievddai vehážiid mielde dan measta guovtti duháha jagi áigge go giella ii geavahuvvon eatnigiellan ollege. Áitojuvvon gielaide eallimis giellarievdan vuhtto earenoamáš dávjá dan láchkai, ahte giela nyánsat vajálduhttojit, jávket ja buhttejuvvojit birastahtti eanetlogugiela dadjanvugiiguin. Dánin sihke giellaberošteaddjit ja dábálaš olbmot lávejit leat fuolas odđa dadjanvugiid dihte, muhto ovdalaš kapihttala ovdamearkkaide lea mihtilmas ahte menestuvvan giellaealáskahttindoaimmaid bokte ealáskahtton Giella2 ii leat šat aiddo seamma go árbevirolaš Giella1 álggus lei, muhto lea iešalddes rievdan olu

eanet go masa orošii leamaš dárbu. Dát orru speadjalastimin giela ja giellaservodaga gaskavuodaid, dasgo ealáskahtton Giellaservodat2 galgá leat ovddit Giellaservodaga1 ođasmahtton veršuvdna. Nuppe dáfus sáhtta konstateret, ahte Giellaservodat2 dárbbáša iežas gillii dušše fal ođđa sániid – namaid ođđa áiggi ođđa doahpagiidda – muhto omd. fonologijja, morfologijja ja syntákssa eai suige dárbbášivčče rievdat. Liikká dat rivdet.

Hebreagiela buohta giellarievdan lea leamaš dan mađe ollislaš, ahte dálá hebreagiela hállit eai automáhtalaččat ádde Boares testameantta álgoálgosaš čállagiid. Ovdamearkka dihte dološ ja ođđa giellavariánttaid jietnadanerohusaid sturrodat ii leat oba dihtosisge. Sániid sojaveami ja suorggideami ja syntávssa buohta ges hebreagillii leat bohtán lohrameahttun váikkuhusat mánggalágan eurohpálaš gielain ja arábia- ja arameagielain. Muhtun dutkit atnet dološ ja dálá hebreagiela gaska nu stuorisin, ahte háliidit njulgestaga šiitit dan, ahte dálá hebreagiella livččii obalohkáí afroásialaš giellabearrašii gullelaš semihtalaš giella (omd. Zuckermann 2009).

Jodánit ealáskahtton anárašgiella ii leat vásihan seamma stuorra nuppástusaid, muhto haváijagiela ođđa gielladilli lea oalle earenoamáš. Ealáskahtton haváijagiela eatnigielhálliin ii leat jur njuolggo oktavuolta boarráseamos eatnigielhálliide, muhto baicce sin gaskkas leat vierisgielat oahpaheaddjit ja váhnemat. Maiddáí giellaservodaga huksehus lea rievdan: ođđa haváijagiela hállet maiddáí olbmot, main soaitá leat dušše unnán historjjálaš ja etnikkalaš gullelašvuolta haváijaálbmogii (Brenzinger & Heinrich 2013: 313–314). Seamma sáhtta lohkat maiddáí hebreagiela ja otná ja dološ Israel ássiid birra, muhto haváijagiella čájeha, ahte okta giellaealáskahttima vejolašvuolta lea dat, ahte ealáskahtton giella ii leat dušše beare guhkkín eret dan gielas mii hállojuvvui moadde duhát jagi dassái, muhto dat sáhtta maiddáí leat oalle earálágan giella go originála, mii ain eallá iežas eallima ránnjásullos muhtun čuođi kilomehtera geahčen. Brenzinger ja Heinrich (2013: 306) fuomášuhttiba, ahte vaikko Ni‘ihau-sullo árbevirolaš giella lea seilon ja sirdásan maiddáí nuorra bulvii, de dáid nuoraid giella ii deavdde buot ođđaáigásaš servodaga gáibádusaid, maid ođđa haváijagiella duste buorebut. Sátnevuorkká olis dákkár fuomášuhttin lea áddehahtti, muhto dađe bahábut soai eaba

čilge, maid konkreetalaččat mearkkaša dat, ahte nuorra ni‘ihaulaččaid giellaoahpalaš kompeteansage ii leat seamma vuđolaš (elaborate) go ođđa haváijagiela hálliin. Juohke dáhpáhusas dán dili sáhtta dulkot NeSmith (2009: 13) láhkai nu, ahte ođđahaváijagiella lea amas giella dahje goit ođđa suopman mii hehte áddehallama.

Go olbmot ealáskahttigohtet gielaset, sii sáhttet stivret dan oalle láhkai, nu mo dán guorahallama ovdamearkkat ja mánggat eará gielat čájehit. Seamma áigge gielat láhttejit maidái dego gielat lávejit: dat eai rievdda dušše dalle ja dan láhkai go olbmot leat mearridan. Ealáskahtton gielaide rievdan ii oppalaš dásis spiehkkaš das, manin ja mo gielat dábálaččat rivdet: Gielat rivdet earret eará dalle, go ođđa buolvvat áddejit giellasytema prinsihpaid ođđa láhkai. Lagaš giellavariánttat degomat suopmanránnjázagat šaddagohtet sierra giellan, jus daid beaivválaš oktavuoha hedjona dahje boatkana ovdamearkka dihte migrašuvnna dahje ođđa riikkarájáid dihte. Dattetge earenoamážit dalle, go giellaealáskahttima ulbmilin lea lasihit giela absoluhtalaš hálliidlogu, dasa gullá dihtomielalaš ođđa hálliid oahpaheapmi. Mađe eanet dákkár oahppit dalle duđaid geavahišgohtet áitojuvvon giela beaivválaš giellan, de dađe lunddolut ja eanet vuorddehahti lea dat, ahte giella rievdá jođánit dan guvlui, gos ođđa hállit bohtet – birastahti gielaide ja ovdeš eatnigielaide láganin.

Ovdamearkka dihte hebreá-, anáraš- ja haváijagiela radikála ealáskeapmi lea boadus das, ahte dát gielat leat oahpahuvvon ja maidái ohppojuvvon ja váldon atnui hui radikála láhkai. Dan dihte lea dušše beare lunddolaš, ahte maidái gielat leat dain proseassain vásihan oalle radikála nuppástusaid. Guovddáš sivva dasa, ahte ealáskahtton anárašgiella ii leat rievdan lahkage seamma olu go hebreá- ja haváijagiella, lea sihkkarit dat, ahte giellaservodat lea bisson čoahkis sihke geográfalaččat ja earenoamážit buolvvas bulvii – giellabeassemánát ja earát leat beassan oahppat anárašgiela njuolgga árbevirolaš giela eatnigielhálliin. Ovttaš gielain lea maid sirdášan árbevirolaš kultuvra. Haváijalaččaid hástalussan lea leamaš maidái dat, ahte árbevirolaš polynesialaš giella ja kultuvra leat juohke láhkai hui guhkkín dálá amerihkálaš kultuvrras ja engelasgielas, mii easka moaddečuodi jagi dassái lea bohtán Jaskesáhpái eananspáppa nuppi bealde.

Máilmmi gielaide boahhteáigi

Boahhteáiggi ja dan vejolašvuodaid dutkama várás gávdno iežas dutkansuorgi, futurologiija, man vuolggasadjin lea dat, maid diehtit otná máilmmi ja dan historjjá birra. Muhtumin leamaš maid sáhka gielladiliid futurologiija birra (omd. Chaudenson 2008). Váikko buohkat dihtet ahte boahhteáiggi ii sáhte ovddalgihtii diehtit, dát duohtaášši orru dávjá vajálduhttom, go gielladutkit gilvvu gilvet čuoččuhusaid dan birra, makkár fárttain áitojuvvon unnitlogugielat galget jávkat máilmmis (omd. Krauss 1997; Grenoble & Whaley 2005: 1–2). Hill (2002: 127–128) ja Perley (2012: 139–140) leaba goit kritiseren dákkár «ekspeartaretorihka», mas leat maddái negatiiva váikkusat unnitloguservodagaide, go olggobeale áššedovdit orrot máhttimin analyseret ja einnostit buot máilmmi gielaide dili oktanaga, ja de boahtit dokumenteret maŋimus hálid vugiiguin maid Perley gohčoda «liikaviessolingvistihkkan». Iežan guorahallama fáddán lean välljen gielaide mat leat birgen mihá buorebut go dábálaččat sáhtá vuordit, ja nie dat doibmet earenoamáš buorin duodaštussan das, ahte gielaide boahhteáiggi ii jur sáhte diehtit.

Go olbmot háliidit bargat áitojuvvon giela ealáskahttima ovdii, sii gártet hui dávjá gullat, ahte bargu ii šatta menestuvvat, ahte giella lea juo dubmejuvvon jápmi jus ii leaš juo jápmán. Dán gárttai maddái Eliezer Ben-Jehuda vásihit, vaikko sus dahje earáin eai 1800-logus lean konkrehta dieđut das, ahte oktage livččii goassege bártidan giellaealáskahttimiin – son fertii ja háliidii ieš dan iskat (Chomsky 1957: 236–237). Geahččaleami boadusin šattai dasto dálá hebreagiella, mii rievtti mielde galggašii reahkkát duodaštussan buohkaide, geat eahpidit giellaealáskahttima teorehtalaš vejolašvuodaid.

Hebreagiela mitalus daninassii ii dattetge leat doarvái, muhto baicce seammás ferte mieđihit, ahte giellaealáskahttin háreve menestuvvá seamma láhkai. Miellagiddevaš

duođaštus das lea jiddišgiela historjá, dasgo vel 1800-logu loahpas dát Gaska- ja Nuorta-Eurohpá juvddálaččaid hállan germánalaš giella lei albma gilvaleaddji Palestiinná hebreagielain. Jiddišgiela árbevirolaš hállit leamaš aškenasijuvddálaččat, dovddus joavku geain lea leamaš áibmadas mearkkašupmi eurohpálaš ja amerihkálaš diehtagiidda ja dáidagiidda. Earenoamáš dehálaš lea fuobmát dan, ahte maiddáai máŋggat njunuš sosiolingvisttat – earret eará Joshua Fishman – gullet aiddo dán etnikkalaš ja gielalaš jovkui ja leat leamaš mielde bargguin seailuhan ja ealáskahttin dihte jiddišgiela (omd. Fishman 1981, 1991b). Liikká dán giela dilli ii leat buorránan, muhto čielgasit hedjon juo máŋgga buolvva áigge, vaikko giellaservodagas leat leamaš unnimustá seamma buorit kultuvrralaš ja ekonomalaš resurssat go dain doarrádallon stáhtahis gefin geat hebreagiela ealáskahte. Juvddálaččaid giellahistorjá čájeha maiddáai dan, man čavga čanastagat einnosmeahtun politihkalaš historjjás leat gielaid eallimiin: Hebreagiella lea šaddan máŋgga miljovvna olbmo eatnigiellan, muhto kánske bealli jiddišgiela hálliin dušše nasisttaid holokausttas. Lea álki navdit, ahte dákkár giellahistorjjá ii livčče oktage sáhtán vaikkoba 150 jagi dassái einnostit. Seamma láhkai lei veadjemeahtun árvidit anáraš- dahje haváijagiela ealáskahttima ja dan bohtosiid ovdamearkka dihte 1970-logus, go giellabeassemetoda ii lean hutkojuvvon. Dieđus lea maid veadjemeahtun diehtit, makkár boahteáiggit leat dán guovtti gielas, mat leat ain unna unnitlogožiid gielat, main lean dattetge viehka unnán domeanat ja omd. mánnábearrašat, main ođđa buolvvat besset oahppat giela lunddolaš eatnigiellan. Hebreagiella lei dán dásis sullii čuođi jagi dassái.

Lasseovdamearkkat einnosmeahtun giellahistorjjás gávdnošedje olu eanet, muhto dákká lea nohkka fuomášuhttit das, ahte engelasgiella, mii maŋimuš áiggiid lea jávkadan moadde čuođi Davvi-Amerihká ja Austráalia álgoálbmotgiela, lea ieš oalle nuorra «stuorra giella»: Muhtun árvalusaid mielde engelasgielas ja iirragielas ledje vel vihttačuođi jagi dassái seamma olu hállit, muhto Brihttalaš imperiuma ja Irlándda historjját sierranedje maŋnelis nu olu, ahte engelasgielas leat dál badjel 200 geardde eanet hállit go iirragielas. Iirragiela buohta lea maid dehálaš fuobmát, ahte seamma áigge hebreagiela ealáskahttima álgomuttuin 1800-logus maiddáai Irlánddas álggahuvvojedje giellapolitihkalaš doaibmabijut mat leat bistán ain otná beaivái, muhto iirragiela dilli ii

leat dattetge buorránan lahkage seamma bures. Vaikko iirragiella lea okta Irlándda ja olles Eurohpá uniovnna virggálaš gielain, de dan eatnigielhálliid mearri lea njiedjan olles áigge, ja lea dál sihke absoluhta ja relatiiva loguid mielde mihá unnit go 1800-logus (omd. Carnie 1996). Jus dattetge guorahallat engelasgiela ja iirragiela vel čiekŋalut historjjálaš geahččanguovllus, lea maid vejolaš dulkot engelasgiela menestusa boađusin giellapolitihkalaš domeanaviiddideamis, man álggahii gonagas Alfred (849–899) gii dagai engelasgiela skuvlla ja girjjálašvuoda giellan latiinnagiela sadjái.⁵ Dákkár doaimmaid mállen soaitá leamaš aiddo fal duon áigge iirragiella, mas lei dalle bajit stáhtus ja eanet domeanat go engelasgielas (Anderson 2014).

Ii leat buorre diehtit, mii boahdá šaddat ovdamearkka dihte keltalaš manksa- ja kornagielain, austrálicalaš kaurnagielas dahje USA Massachusettsa wôpanâakgielas, mat leat maŋimuš jagiid ealáskahtton hebreagiela láhkai nu, ahte gielat mat ledje áigá juo jápmán – dahje nohkkan – leat šaddamin ealli, hállojuvvon giellan (omd. Clague 2009; Perley 2012: 143; Ferdinand 2013). Dákkár gielaide ođđa hállit livčče áinnas sensašuvnnat, jus dá livčče vuosttaš gielat mat leat dán láhkai ealáskan, muhto hebreagiela ektui daid ealáskahttin lea easka rašes álgomuttuin. Dieđut dákkár gielaide otná diliid birra leat váilevaččat maiddái personsuodjalusa dihte, dasgo hállit eai leat ollu, ja stuorra oassi sis leat mánát. Mánngat máilmmi gielat orrot duodaid jávkamin, muhto ovttage ovttaskas giela boahhteáiggi birra eat sáhte diehtit ovddalgihtii jur maidege – eatge rievtti mielde dange birra, man stuorra oassi gielain jávket, ealáskit dahje juohkásit.

Sámegielaide boahhteáiggi

Sámiid historjá ii leat leamaš seamma dramáhtalaš go juvddálaččain, muhto dange lea leamaš ja ain lea váttis einnostit. Dološ dutkiid dokumenterenbargguid guovddáš motivašuvdnan leamaš ballu das, ahte sámegiela šaddet jávkat, ja mánngga suopmana olis sis leage leamaš riekta. Maiddái min áiggi dutkit leat einnostan sámegielaide jávkat olu stuorát fárttain go mii lea šaddan duohtan. Aikio (1990: 394–395) lea ballan, ahte

⁵ Alfreda dingon engelasgiel girjjálašvuhtii gulle maid beakkán Ottara dieđut davviguovlluid ja daid ássiid birra.

Suomas livčče jagis 2000 gávdnon dušše čorpmadievva sámegiela. Krauss (1997: 28) ges lea vel moaddelogi jagi dassái árvalan, ahte jus mihkkege ii dáhpáhuva – jus gielat eai ealáskahtto – de ovdamearkka dihte anárašgiella ja máttasámegiella eai leat šat jagi 2055 ealli gielat. Toivanen (2001: 88; 2015: 100) muittuha dan birra, ahte jagis 1996 – jahki ovdal giellabeasi álggaheami – anáraš Matti Morottaja balai, ahte su mánát bázášedje anárašgiela maŋimuš hállin. Jagi 2010 son ieš dattetge nammaduvvui Helssega universitehta gudnedoavttirin earenoamážit dainna ákkain, ahte lea leamaš primus motorin gádjumin anárašgiela heavvaneames (Helssega universitehta 2010). Jagis 2019 orruge jáhkehahti, ahte nuoramus anáraš- ja máttasámegiela hállet gielaideaset vel guhká, ja jáhkkimis ihtet maiddái ođđa hállit. Muhto dange eat sáhte diehtit.

Dan golmma gielas, maid badjelis lean eanemusat guorahallan, leat álggu rájes leamaš hui heterogena duogážat, ja maiddái daid ealáskahttinhistorjját leat nu iešguđetláganat, ahte ii leat álki buktit ovdan earenoamáš konkrehta generaliseremiid das, mo buot gielat sáhtášedje ealáskahttot seamma láhkai go buoremus ovdamearkkaiguin lea dahkkon. Nuppe dáfus maiddái logenar sámegiela joavku lea nu heterogena, ahte sii geat háliidit doarjut ja ealáskahttit buot gielaide buoremus láhkai eai sáhte bargat buot sámegielaiguin seamma láhkai. Vaikko Norgga, Ruota ja Suoma eiseválddit – sihke sámekkiit ja váldoservodagaid hálddabusorgánat – atnet buot sámegielaide seammaárvosažžan ja virggálaččat dorjot buot gielaide, de máŋgga ealáskahttimii gullevaš doaibmaplánaš illá vuhttojit konkrehta vihkkeallamat das, makkárat leat vuorddehahti dahje obalohkái jáhkehahti vuordámušat iešguđege giela ja doaibmabiju ektui. Oppalaš ulbmilin lea «nannet» sámegielaide ja sámegielaide eallima, muhto dadjat juo ollásit namutkeahhtá báhcá omd. dat, leago loahpalaš ulbmilin dat, ahte buot gielat galget nannejuvvot seamma olu dahje gitta seamma dássái. Vaikko sáhka lea máŋgga sakka áitojuvvon giela eallinnávccaid birra, plánain lávejit váilut guhkesáigge perspektiivvat, main váldojuvvoše vuhtii juobe dat, makkár sámegielservodaga sáhttet dálá mánát vuordit oaidnit dalle go sii leat boarrásat.⁶

⁶ Dát perspektiiva láve maiddái váilut 20-jahkásaš davvisámegiela studeanttain, geat illá jáhkket, ahte sii leat vehážiid mielde šaddamin servodaga boarráseamos buolvan, geat galget jáhkkimis leat sámegiela bajimus, eallilan autoritehtat ja buoremusat máhttit «buori, árbevirolaš sámegiela».

Beroškeahttä das, man dárkilis doaibmaplánat iešguđege sámegillii ráhkaduvvojit ja makkár boahhteáiggis dat ollašuhthtojit, de buot sámegielaide ealáskahttindoaimmaid ii leat vejolaš čađahit seamma láhkai, ja dain eai sáhte leat seamma vuordámušat: Mánjga gillii mállen soaitá bures heivet dat bargu, mainna anáraččat leat Anáris lihkestuvvan, muhto muhtun eará joavkkut gártet geahččat dárkileappot ovdamearkka dihte Palestiinnái dahje Haváijasulluide. Unesco ráhkadan áitojuvvon gielaide listtus (Moseley 2010) leat logi sámegiela main okta (áhkilsámegiella) orru sogahuvvon, golbma giela (ubmi-, bihtán- ja darjjesámegiella) leat kritihkalaččat áitojuvvon, vihtta giela (máttasáme-, julevsáme-, anáraš-, nuortalaš- ja gielddasámegiella) duođalaččat ja okta (davvisámegiella) ges sihkkarit áitojuvvon.

Duon viđa ng. duođalaččat áitojuvvon gielas leat iešguđesge muhtun čuođi hálli ja eatnasat sis leat boarrásat. Badjelis lea dattetge boahán ovdan dat, ahte anáraččat leat lihkestuvvan jorgalit giellamolsuma eahpedábalaš bures, ja danin aiddo anárašgiella heive buorin ovdamearkan das, maid eará duođalaččat áitojuvvon gielaiguin sáhtášii bargat ja makkár vejolašvuodát dan barggus leat. Lea dieđus čielggas, ahte anárašgiela menestusa ii leat leamaš dán rádjai álki kopieret, vaikko dan leat mánjasat sávvan. Dán čállosa válđočuoimma olis sáhtta dattetge čuoččuhit, ahte dat mii lea leamaš vejolaš anárašgillii, galggašii prinsihpas leat vejolaš maiddái eará gielaide, mat eai oro muđuige ollásit jávkamin ovdamearkka dihte ovttá buolvva áigge. Gielddasámegiela buohta ferte goit fuomášuhttit, ahte otná dilis dan servodagas eai leat lahkage seamma buorit politihkalaš ja ekonomalaš boahhteáiggeperspektiivvat go oarjjit sámegielain.

Davvisámegielas lea mihá buoret dilli go eará sámegielain. Dán guorahallama olis orrot gávdnomin mánja siva, man dihte dan sáhtta buohtastahttit maiddái omd. haváijagielain dan sadjái go dušše eará sámegielaiguin. Go vuosttaš haváijagiel giellabeasit ásahuvvojedje 1980-logus, haváijagiella hállojuvvui earenoamážit ovttá sullos, boaittoeale guovllus, muhto giellabeasit ásahuvvojedje eará guovlluid mánáide, mat eai lean beassan oahppat iežaset árbegiela ruovttuin. Dál árbevirolaš giella hállojuvvo ain doppe gos dat lei seilon, muhto dálá ja ovddeš gávpotmánát hállet gávpogiid

«odđahaváijagiela». Etnihkalaš haváijalaččat leat fárren gávpgiidda seamma láhkai go earáge álbmogat. Badjelis lean buktán ovdan, ahte haváijagiela dili earenoamášvuohta lea dat, ahte giella lea muhtun muddui juohkásan guoktin giellan. Sáhtta jearrat, sáhtášiigo nie geavvat maiddá davvisámegielain. Haváija- ja davvisámegiela gaskkas leat dan mađe erohusat, ahte davvisámegiella ii oro dalán juohkáseamen aiddo giellabesiid ja gávpotmánáid dihte, muhto giellagáhttejeaddjit ja oahpaheaddjit leat guhká váruhan eanetlogugielaidda váikkuhusain, vai sámegiella seillošii doaibmi oktasaš giella rájáid rastá. Seamma láhkai – earenoamážit davvisámegielaidda perspektiivvas – lea maiddá politihkalaš julggaštusain mángii geardduhuvvon, ahte riikkarájat eai galgga botket dán oktasašvuođa.

Fuolla ja bállu davvisámegiela juohkáseamis lea áddehahti. Dát lea goittotge dihto láhkai ruossalassii mángga eará giellapolitihkalaš ulbmiliin. Sihke Norgga, Ruota ja Suoma beale sámepolitihkaide gullet vuordámušat, ahte sámegiela galget geavahuvvot juohke láhkai eanet aht' eanet: eai dušše boares ja odđa domeanain miehtá servodaga, muhto dárbbážit maiddá odđalágan hálliid. Earenoamážit Suoma bealde muittuhit dávjá, ahte eanáš sámemánat bajásšaddet Sámiid ruovttuguovllu olggobealde ja sámegiella lea dalle hárvve olles bearraša oktasaš giella. Maiddá ollesšattot ng. gávpotdahje olgosápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođat lea šaddan ain dehálabbon. Norggas earenoamážit sámi giellaguovddážiid bargun lea fállat giellaoahpuid daidda, geat leat dáruiduhttima geažil massán sámegiela, muhto maiddá earáide, dasgo mángga servodatsuorggis váilot sámegiela bálvalusat. Jus buot dákkár doaimmat galget menestuvvat, de odđa hálliidjoavkkut galget stuorrut ja sámi váldoguovlluid eatnigiela galget konstruktiivvalaččat dustet odđa hálliid vaikko sis ii livčče nu nana giellamáhttu. Dát ges ii sáhte orrut váikkutkeahtá olles giellaservodahkii, mii vehážiid mielde sihkkarit gáidá vel guhkkeliid dan árbevirolaš, Konrad Nielsena nuorravuoda áiggi ovttagiela servodaga gielas, mii ain lea vuodđun davvisámegiela giellagáhttejeddiid dábálamos oainnuide das, makkár buorre sámegiella lea.

Olgosápmelaččaid sámegielaidda ja dasa gullevaš doaibmabijuiguin oavvilduvvo

praktihkas earenoamážit davvisámegiella. Nuppiid sániiguin oktan giellapolitihkalaš ulbmilin lea dihto láhkai viiddidit davvisámegiela guovllu ja nannet giela geavaheami gitta Oslos, Stockholmmas ja Helssegis. Vaikko mángasiin leatge lagas oktavuodát Sápmái, de omd. dán golmma oaivegávppoga mánáid ja nuoraid árgabeaieallin ja gielalaš birrasat leat nu iešguđetláganat, ahte mađe eanet sii besset oahppat ja geavahit sámegiela, dađe sihkkarabbot davvisámegiela giellaservodat biedgana ain eanet. Vaikko gávppotsápmelaččaid giella sáhttáge oazžut olu stuorát rolla boahhteáiggi Davviriikkain, de máilmmihistorjjás eai dán rádjai gávdno dieđut das, ahte giellamolsuma jorgaleapmái ja unnitlogugiela viidáneapmái ii gulaše dat, ahte ealáskahtton giella rievdá dán proseassas mealgadit.⁷ Dan dihte davvisámegillii guoskevaš politihkalaš ulbmilat ja áigumušat sisttisdoallet potentiála paradoksa, masa ii dán rádjai oro giddejuvvon olusge fuomášupmi. Haváijagiela lagashistorjá veahkeha min oaidnit, ahte boaittoeale guovlluid áitojuvvon álgoálbmotgiella sáhttá gal viehka jođánit šaddat áibbas ođđalágan hálliid universitehtagiellan, muhto seammás dat čájeha, mo álgoálgosaš oktasaš giella sáhttá juohkásit guoktin giellan – dillái, man mángasat háliidit garvit. Vaikko ođđa giellavariánttat dahjege «riikkasuopmanat» eai orošege lagamus boahhteáiggiis šaddamin ođđa giellan, de buot davvisámegiela boahhteáigái guoskevaš plánat eai oro heivemin oktii nu bures go realisttalaš giellapolitihkas sáhtášii vuordit. Homogena ja konservatiiva giellan sámegiella seillošii sihkkarit buoremusat homogena ja konservatiiva kulturbirrasis – seamma láhkai go ovdamearkka dihte ruonáeatnangiela ja islándda- ja fearagiella leat seilon iežaset sulluin.

Loahpahuš: giellaealáskahttima absoluhtta vejolašvuodát

Dán čállošis lean geahčadan dakkár ealáskahtton gielaide, maid ealáskahttin lea menestuvvan eahpedábalaš bures. Ulbmilin ii leat leamaš geardduhit daid oahpes fáktoriid, mat adnojuvvojit dehálažžan giellaealáskahttimis, muhto baicce guorahallat dan, mii sáhttá dáhpáhuvvat gielaide dalle, go dat duodaid ealáskit dahjege daid geavaheapmi ja boahhteáiggi perspektiivvat lassánit, sihke hálliidlogu ja domeanaid ektui. Guorahallon gielat čájehit, ahte hui ollu sáhttá dáhpáhuvvat: šaddet njulgestaga ođđa gielat dahje goit suopmanlágan giellavariánttat.

Vaikko giellaealáskahttin ii goassege leat mihkkege álkes proševttaid, historjá čájeha, ahte jur mihkkege ii leat prinsihpas veadjemeahttun. Dan dihte giela ealáskeapmi ii leat mihkkege badjellunddolaš molssaeavttuid dasa ahte áitojuvvon gielat jávket. Sii geat háliidit ealáskahttit giela fertejit goit leat gergosat dasa, ahte jus ealáskahttin lihkostuvaš hui bures, boađusin ii liikká leat dat, ahte árbevirolaš, «rivttes» giella lávdá ja loktana ođđa domeanaide, dahje ođđa, buorit hállit čuožžilit boares hálliid doarjaleaddjin ja mañisčuovvun almmá ahte giella ieš ii rievddaše. Mađe buorebut gielat ealáskit, de dađe eanebut dat lávejit rievdat. Zuckermann ja Walsh (2011: 112, 120) ávžžuheaba álgoálbmotgielaid ealáskahttiide realismma dan sadjái go purisma (gč. maid King 1999). Juohke dáhpáhusas orru leamen nu, ahte measta buohkat – maiddá ealáskahtton gielaid ođđa hállit – leat loahpaloahpas duhtavaččat daiguin gielaiguin maid ieža hállet.

Dán čállosa álggahii sitáhtta Albert Einsteina (1931 [1929]) čállosis, mas son guorahallá juvddálaččaid ja arábaid gaskavuodaid Palestiinnás jagi 1929. Vuosttaš dálá hebreagiela eatnigielhálli Itamar Ben-Avi lei dalle 47-jahkásaš, ja hebreagiela domeanat ledje loktanan juvddálaš seremoniijain gitta guovtti universitehta beaivválaš oahpaheapmái ja dutkamii ja eará ođđa servodaga iešguđetlágan doaimmaide, vaikko giela virggálaš stáhtus lei vel oalle ođas. Einstein ii lean vuosttaš iige suige mañimuš, gii lea karakteriseren hebreagiela ealáskeami badjellunddolažžan, magiijan ja imašin. Hebreagiela ealáskeapmi adnojuvvo dábálaččat stuorámus imašin mii giellaealáskahttimis lea dáhpáhuvvan, muhto maiddá anárašgiela, haváijagiela ja mánjga eará giela vásáhusat leat mánjgii gohčoduvvon imašin. Vaikko dákkár sátneválljemiid ferte dábálaččat dulkot retorihkkan iige diedđalaš dutkanboađusin, de lea fuomášanveara, ahte eará giela fenomenat eai láve gohčoduvvot imašin – ii jur mánáid giellaoččodeapmige eaige eará olmmošgiela eará iešvuodát, mat earuhit olmmoššlájá eará ealliin. Oarjemáilmmi diedđafilosofija lea juo čuvgehusáiggi rájes viggan sirret ipmašiid empiralaš ja eará analyhtalaš diehtagiid olggobeallai (omd. McGrew 2014). David Hume (1748: 180) beakkán meroštallama mielde imaš lea – dahje livččii – seamma go luonddulágaid rihkkun («A Miracle is a Violation of the Laws of Nature»), muhto giellaealáskahttin lea dušše giellamolsuma, ii fal luonddulágaid jorgaleapmi.

Duohta lea, ahte ollislaš jorgaleapmi – ovdamearkka dihte vádjoleapmi dološ našunálastáhtaid gielas jápmán giellan ja de ruovttoluotta – orru gáibideamen návccaid mat velá viisámusaidge mielas mannet normála, olmmošlaš resurssaid badjelii. Dutkiid ja giellaáŋgirdeddjiid jáhkehahttivuohta ii dattetge unno, jus giela ealáskahttin adnojuvvo lunddolaš ja daninassii vejolaš proseassan. Ipmašat eai gávdno, ja dan dihte badjelis guorahallon ealáskahtton gielat, vaikko vel spiehkastagat, muitalit midjiide eanet go maid dábálaččat gártat gullat gielaid lunddolaš eallima ja daid boahhteáiggi vejolašvuodaid birra. Dat, ahte gielaid ja álbmogiid boahhteáiggi eai sáhte makkárga fámut ovddalgihtii mearridit, lea máŋgga áitojuvvon giela hálliide dušše beare posiitiiva ja movttiidahtti diehtu.

Gáldut

- ‘Aha Pūnana Leo = A Timeline of Revitalization. ‘Aha Pūnana Leo. <http://www.ahapunanaleo.org/en/index.php?/about/a_timeline_of_revitalization/> (29.11.2014).
- Aikio, Marjut. 1990. The Finnish perspective: Language and ethnicity. – Dirmid R. F. Collis (doaimm.), *Arctic languages. An awakening*. Paris: UNESCO. 367–400.
- Anderson, Carl Edlund. 2014. [E-poasta ságastallanfáttás «Prehistory of language revitalization?» Endangered-languages-l -e-poastalisttus.] <<http://listserv.linguistlist.org/pipermail/endangered-languages-l/2014-November/002645.html>> (18.11.2014).
- Brenzinger, Matthias & Heinrich, Patrick. 2013. The return of Hawaiian: Language networks of the revival movement. – *Current Issues in Language Planning* 14: 2: 300–316.
- Carnie, Andrew. 1996. Modern Irish: A case study in language revival failure. – *MIT Working Papers in Linguistics* 28: 99–114.
- Chaudenson, Robert. 2008. On the futurology of linguistic development. – Cécile

- B. Vigouroux & Salikoko S. Mufwene (doaimm.), *Globalization and language vitality: Perspectives from Africa*. London: Continuum Press. 171–190.
- Chomsky, William. 1957. *Hebrew: The eternal language*. Philadelphia: Jewish Publication Society.
- Clague, Marie. 2009. Manx language revitalization and immersion education. – *e-Keltoi: Journal of Interdisciplinary Celtic Studies* 2: 165–198.
- Einstein, Albert. 1931 [1929]. *About Zionism: Speeches and letters by Professor Albert Einstein*. Translated and edited with an introduction by Leon Simon. New York: The Macmillan Company. [Dán čállošis siterejuvvon čálloša (girjji s. 71–85) gáldun lea namuhuvvon «Letter to the *Manchester Guardian*, 12 Oct. 1929».]
- Ferdinand, Siarl. 2013. A Brief History of the Cornish Language, its Revival and its Current Status. – *e-Keltoi: Journal of Interdisciplinary Celtic Studies* 2: 199–227.
- Fiedler, Sabine. 2012. The Esperanto *denaskulo*: The status of the native speaker of Esperanto within and beyond the planned language community. – *Language Problems and Language Planning* 36: 1: 69–84.
- Fishman, Joshua. 1981. *Never say die! A thousand years of Yiddish in Jewish life and letters*. The Hague: Mouton.
- Fishman, Joshua. 1991a. *Reversing language shift. Theory and practice of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. 1991b. *Yiddish: Turning to life*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Gaski, Harald. 2015. Giellaealáskahttin ja kvantitehta mihtut – moadde jurdaga Sámi ja Aotearoa vásáhusaid vuodul. – *Sámis* 19–20/2015: 28–32.
- Grenoble, Lenore & Whaley, Lindsay. 2005. *Saving languages: An introduction to language revitalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Helssega universitehta. 2010. = Filosofisen tiedekunnan kunniatohtorit 2010. Helsingin yliopisto. <<http://www.helsinki.fi/filtdkpromootio2010/kunniatohtorit.shtml>> (15.6.2015).

- Hill, Jane H. 2002. “Expert rhetorics” in advocacy for endangered languages: Who is listening, and what do they hear? – *Journal of Linguistic Anthropology* 12: 2: 119–133.
- Hinton, Leanne & Vera, Matt & Steele, Nancy. 2002. *How to keep your language alive: A commonsense approach to one-on-one language learning*. Berkeley: Heyday Books.
- Hoffman, Joel M. 2004. *In the beginning: A short history of the Hebrew language*. New York: New York University Press.
- Hume, David. 1748. *Philosophical essays concerning human understanding*. London: A. Millar.
- Itkonen, Esa. 1991. *Universal history of linguistics: India, China, Arabia, Europe*. Amsterdam: Benjamins.
- IW = *Inarilappisches Wörterbuch*. Herausgegeben von Erkki Itkonen unter Mitarbeit von Raija Bartens und Lea Laitinen. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura 1986–1991.
- Kawharu, Mearata (doaimm.). 2014. *Maranga Mai! Te Reo and Marae in Crisis?* Auckland: Auckland University Press.
- King, Kendall A. 1999. Inspecting the unexpected: Language status and corpus shifts as aspects of Quichua language revitalization. – *Language Problems & Language Planning* 23: 109–132.
- Krauss, Michael. 1997. The indigenous languages of the North: A report on their present state. – Hiroshi Shoji & Juha Janhunen (doaimm.), *Northern minority languages: Problems of survival*. Osaka: National Museum of Ethnology. 1–34.
- McGrew, Timothy. 2014. Miracles. – Edward N. Zalta (doaimm.), *The Stanford encyclopedia of philosophy*. (Winter 2014 edition.) <<http://plato.stanford.edu/archives/win2014/entries/miracles/>> (29.11.2014).
- Moseley, Christopher (doaimm.). 2010. *Atlas of the World's Languages in Danger*. 3rd edn. Paris: UNESCO Publishing. Online version <<http://www.unesco.org/culture/>>

- en/EndangeredLanguages/atlas> (15.6.2015).
- Myhill, John. 2004. *Language in Jewish society: Towards a new understanding*. Clevedon: Multilingual Matters.
- NeSmith, R. Keao. 2009. Tūtū's Hawaiian and the emergence of a Neo Hawaiian language. [Ođasmahtton veršuvdna artihkkalis, mii lea 2002:s almmustahhtton áigečállagis 'Ōiwi: A Native Hawaiian Journal 3.] <http://www.traditionalhawaiian.com/Oiwi-Journal-_3-1-09_.pdf> (29.11.2014).
- NeSmith, Richard Keaoopuaokalani. 2012. *The teaching and learning of Hawaiian in mainstream educational contexts in Hawai'i: Time for change?* University of Waikato. <<http://researchcommons.waikato.ac.nz/handle/10289/6079>> (29.11.2014).
- Olthuis, Marja-Liisa. 2003. Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame. – *Virittäjä* 107: 568–579.
- Olthuis, Marja-Liisa. 2009. Mii kirjekieliä lii já maht tot šadda? – Klaas Ruppel (doaimm.), *Jieijâs sanijgijn: Čalluuh ucceblovokielâi čäällimhäämi kevttimist*. Helsig: Päikkieennâm kielâi tutkâmkuávdáš. 75–89. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk6/Omin_sanoin.pdf> (29.11.2014).
- Olthuis, Marja-Liisa & Kivelä, Suvi & Skutnabb-Kangas, Tove. 2013. *Revitalising indigenous languages: How to recreate a lost generation*. Bristol: Multilingual Matters.
- Pasanen, Annika. 2004. Inarinsaamelainen menestystarina: kielipesästä kaksikielisyyteen. – Sirkku Latomaa (doaimm.), *Äidinkieli ja toiset kielet: Pohjoismainen kaksikielisyytyöpaja Tampereella 18.–20.10.2002*. Tampere: Tampere University Press. 117–124.
- Perley, Bernard C. 2012. Zombie linguistics: Experts, endangered languages and the curse of undead voices. – *Anthropological Forum* 22: 2: 133–149.
- Rasmussen, Torkel. 2013. "Go ealáska, de lea váttis dápmat": Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

- Spolsky, Bernard. 2009. *Language management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Toivanen, Reetta. 2001. *Minderheitenrechte als Identitätsressource? Die Sorben in Deutschland und die Saamen in Finnland*. Berlin: Lit.
- Toivanen, Reetta. 2015. Obstacles and successes. – Marten, Heiko F. & Michael Rießler & Janne Saarikivi & Reetta Toivanen (doaimm.), *Cultural and linguistic minorities in the Russian Federation and the European Union: Comparative studies on equality and diversity*. Springer: Cham. 83–105.
- Walsh, Michael. 2005. Will indigenous languages survive? – *Annual Review of Anthropology* 34: 293–315.
- Wexler, Paul. 2006. *Jewish and non-Jewish creators of “Jewish” languages*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Wong, Laiana. 1999. Authenticity and the revitalization of Hawaiian. – *Anthropology and Education Quarterly* 30: 94–115.
- Zamjatin ja earát 2012 = Замятин, Константин & Пасанен, Анника & Саарикиви, Янне. 2012. Как и зачем сохранять языки народов России? Хельсинки.
- Zuckermann, Ghil’ad & Walsh, Michael 2011. Stop, revive, survive: Lessons from the Hebrew revival applicable to the reclamation, maintenance and empowerment of aboriginal languages and cultures. – *Australian Journal of Linguistics* 31: 111–127.
- Zuckermann, Ghil’ad. 2009. Hybridity versus revivability: Multiple causation, forms and patterns. – *Journal of Language Contact, Varia* 2: 40–67.